

**גיבוש זהות בקרב מתבגרים:
תרומת הקשר עם ההורים והחבר הטוב
בתיוך סגנון עיבוד תהליכי זהות**

חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

רועי הר-מלך

בית הספר לחינוך

הוגש לסנאט של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

מאז תיאור אריקסון (1960) את משימתו ההתפתחותית המרכזית של גיל ההתבגרות כמשימה להשגת זהות, נחקר תחום גיבוש הזהות בגיל ההתבגרות באופנים שונים (ראה, מחקרים רבים בתאוריה בדבר ארבעת סטטוסי הזהות של Marcia (1966, 1980, 1993a, 1993b), (Schwartz, Luyckx, & Crocetti, 2015). בעוד שבשנים הראשונות של חקר גיבוש הזהות עסקו בהגדרת הסטטוסים ובאפיונים שלהם, בעשר השנים האחרונות עבר המחקר להתמקד באיתור הגורמים המנבאים, והמתווכים בין שני המרכיבים של תהליך גיבוש הזהות: תהליך החקירה בו חוקר המתבגר זהויות אלטרנטיביות, ומעמיק בחקירת הקונפליקט הזהותי ומרכיב המחוויבות בו מגיע המתבגר להכרעה בקונפליקט הזהותי (Schwartz et al., 2015).

מטרתו של מחקר זה לבחון מודל רב-ממדי להסבר תהליכי חקירת זהות וקבלת מחויבות בקרב מתבגרים. חוקרים שונים (Côté & Levine, 2014; Grotevant, 1987; Kerpelman,) בחנו מגוון מודלים המסבירים את תרומת ההקשר החברתי לתהליכי גיבוש הזהות. מודלים אלו (לדוגמה, Grotevant, 1987) הדגישו את תרומת ההקשרים החברתיים במגוון מסגרות, כמו: משפחה, הורים, חברים ובית הספר. עם זאת, מודלים אלו התייחסו באופן כוללני להקשר החברתי ולא העמיקו לבחון בנפרד את תרומת כל אחת מן הדמויות המשמעותיות במסגרות אלו, לתהליכי הזהות. יתר על כן, מחקרים אלו מיעטו לבחון את תרומת הקשר האישי עם בני הגיל לגיבוש הזהות, אף שבגיל ההתבגרות בני הגיל הופכים להיות דמויות משמעותיות יותר בחיי המתבגר (Brauer & De Coster, 2015). הספרות המחקרית מצביעה על כך שהחבר הטוב או החברים הקרובים עשויים להפוך ולהיות מקור נוסף ל"בסיס בטוח" עבור המתבגר (Crowell & Waters, 1994; Pittman, Keiley, Kerpelman & Vaughn, 2010). יחד עם זאת, ישנה התייחסות מעטה במודלים אלו לבחינת משתנים העשויים להוות גורמים מתווכים, בקשר שבין ההקשר החברתי ותהליך החקירה.

הרציונל התאורטי של מחקר זה מבוסס על תאוריית ההתקשרות של Bowlby (1969), המדגישה את תפקידן של דמויות ההתקשרות ההוריות כ"בסיס בטוח", לתהליכי החקירה וקבלת המחויבות. כאמור, שני תהליכים אלו הינם שני המרכיבים של תהליך גיבוש הזהות. לכן בוחן המחקר הנוכחי את תרומת מאפייני ממדי ההתקשרות עם ההורים, להסבר מדדי גיבוש הזהות השונים. בנוסף, לאור ההגדרה הנפוצה של תהליך החקירה כתהליך של פתרון בעיות (לדוגמה, כהן-מלייב, 2001; 2008; Schwartz, 2001; Grotevant, 1987; Berzonsky, 1989, 1990, 1992), המחקר הנוכחי בוחן את תרומת מרכיב סגנון עיבוד הזהות, המייצג סגנונות שונים של קבלת החלטות ופתרון בעיות ביחס לגיבוש הזהות (פלוס 1995; Schwartz, 2001; Berzonsky, 1989), כגורם מתווך בקשר שבין מאפייני הקשר עם ההורים והחבר הטוב ובין גיבוש הזהות. בדיקה זו מבוססת על הרציונל לפיו התקשרות בטוחה המעודדת חקירה, תסייע למתבגר לפתח סגנון עיבוד זהות אינפורמטיבי יותר. לעומת זאת, תלות בהורים תתרום לסגנון עיבוד זהות נורמטיבי יותר, בקרב מתבגרים.

אם כן, **מטרתו המרכזית** של מחקר זה היא להעריך את תרומתו של **מודל רב ממדי** הכולל מדדים של יחסי ההתקשרות עם ההורים והחבר וכן מדדי ספרציה ואינדיווידואציה, להסבר השונות במדדים מרכזיים של חקירת זהות ומחויבות: חקירה לרוחב, חקירה לעומק, חקירה

מהורהרת, מחויבות והזדהות עם המחויבות (Luyckx, Schwartz, Berzonsky, Soenens, Vansteenkist, Smits, & Goossens, 2008a). מטרה נוספת הינה, לבחון את תרומתו של המשתנה המתווך סגנון עיבוד הזהות, להסבר הקשר שבין מאפייני הקשר עם ההורים והחבר הטוב לבין חקירת זהות ומחויבות.

במחקר זה שתי השערות מרכזיות העוסקות בקשר בין המשתנים

א. ההשערה הראשונה הניחה כי תימצא תרומה של מדדי ההתקשרות ותהליכי הספרציה ואינדיווידואציה למדדי גיבוש זהות ולסגנון עיבוד הזהות.

ב. ההשערה השנייה הניחה כי סגנונות עיבוד הזהות, יתווכו בקשר שבין מדדי ההתקשרות, תהליכי הספרציה והאינדיבידואציה, למדדי גיבוש הזהות.

המחקר הנוכחי בחן את הגורמים התורמים לגיבוש הזהות בקרב 385 מתבגרים בכיתות יא-יב, בטווח הגילאים 15-19 ($M=16.9$). אוכלוסיית המחקר כללה 196 בנים (51%) ו-188 בנות (49%), מ-12 בתי ספר שונים. אחד עשרה מתוך בתי הספר הינם בתי ספר שש-שנתיים ורק אחד הינו בית ספר ארבע-שנתי. שמונה בתי ספר הינם בתי ספר עיוניים וארבעה בתי ספר הינם בתי ספר מקיפים. חמישה ממוקמים באזור המרכז, 4 באזור ירושלים, 2 באזור הצפון ו-1 באזור הדרום. כלל בתי הספר משתייכים למגזר היהודי, כאשר 56% מהתלמידים לומדים בחינוך הממלכתי ו-44% אחוז מתוכם בחינוך הממלכתי דתי.

במחקר זה נעשה שימוש ב-7 שאלונים: (1) שאלון פרטים דמוגרפיים; (2) הגרסה העברית (Mikulincer & Florian, 2000) של **שאלון ההתקשרות (ECR)** (Brennan, Clark & Shaver, 1998) לבחינת רמת ההימנעות והחרדה בהתקשרות; (3) הגרסה העברית (Granot & Maysless, 2001) של **שאלון דפוסי ההתקשרות ההורים (ASS)** (Kerns, Klepac & Cole, 1996) לבחינת דפוסי ההתקשרות עם האב/האם; (4) הגרסה העברית (אביעד, 2001) של **שאלון יחסי עם הורי (PSI)** (Hoffman, 1984) לבחינת תהליכי הספרציה והאינדיווידואציה; (5) גרסה מתורגמת של **שאלון התקשרות לחבר (IPA)** (Armsden & Greenberg, 1987) לבחינת ההתקשרות לחבר; (6) הגרסה העברית (כהן-מלייב, 2008) של שאלון **סגנון עיבוד הזהות (ISI3)** (Berzonsky, 1992) לבחינת סגנונות עיבוד הזהות; (7) גרסה מתורגמת של **שאלון גיבוש זהות (DIDS)** (Luyckx et al., 2008) לבחינת המדדים השונים של חקירה ומחויבות.

ניתוח התוצאות במחקר זה נעשה באמצעות ניתוחי שונות, מודלים לניתוח משוואות מבניות (Structural Equation Modeling) ומתאמים. בבחינת המודל נמצאה התאמה טובה למידע הנצפה, $\chi^2=1769$, $df=1087$, $p<.001$, $CFI=.94$, $TLI=.93$, $SRMR=.05$, $RMSEA=.04$, $CI[.04, .04]$ 90%.

ממצאי המחקר מדגישים את תרומתם של ארבעה משתנים לתהליכי החקירה והמחויבות בקרב מתבגרים:

1. מדדי ההתקשרות לאב ולאם (ASS).
2. מדדי חרדה והימנעות בהתקשרות (ECR).
3. מדדי תלות קונפליקטואלית ופונקציונלית באב ותלות קונפליקטואלית באם (PSI).
4. מדדי סגנון עיבוד הזהות (ISI3).

ממצאי המחקר מאששים את המודל המוצע ומצביעים על תרומה של מדדי ההתקשרות ותהליכי הספרציה והאינדיווידואציה לגיבוש זהות באופן ישיר. כמו כן, ממצאי המחקר מצביעים

על סגנונות עיבוד הזהות כגורמים מתווכים בין מדדי ההתקשרות הספרציה והאינדיווידואציה, לבין מדדי החקירה והמחויבות.

ממצאי המחקר הנוכחי עשויים לתרום תרומה תאורטית ויישומית. בהתייחס לתרומה התאורטית, הממצאים עשויים להרחיב ולהעמיק את הידע התאורטי באשר לתרומה של יחסי ההתקשרות ותהליכי הספרציה והאינדיווידואציה, כגורמים מאיצים או מעכבים בתהליך גיבוש זהות בגיל ההתבגרות. בהקשרים תיאורטיים אלו, ממצאי המחקר הנוכחי הדגישו ההיבטים הבאים.

א. **התקשרות לאב**- ממצא מרכזי במחקר זה מצביע על תרומה שלילית של התקשרות לאב למדד החקירה המהורהרת. מערכת ההתקשרות עם האב לא נמצאה כגורם התורם לעצם קיומה של החקירה, אך כן נמצאה כגורם המווסת חקירה על ידי הסטת החקירה מצורתה השלילית.

ב. **סגנון עיבוד הזהות כגורם מתווך בין התקשרות לאם ותהליכי גיבוש זהות**- ממצא

מרכזי וחדשני נוסף במחקר זה טמון בהבנת תפקידו של סגנון עיבוד הזהות בתיווך הקשר שבין התקשרות לאם ותהליכי גיבוש זהות בהתבסס על ההבחנה הקיימת בספרות המחקרית בין איפיוני החקירה בגיל הילדות לחקירה בגיל ההתבגרות (Arseth, Kroger, Martinussen, & Marcia, 2009), ממצא זה עשוי להרחיב הידע הקיים בהבנת המשמעות השונה של ה"בסיס הבטוח" במהלך תהליכי החקירה בגיל ההתבגרות בהשוואה לגיל הילדות. חשוב להדגיש כי במחקר הנוכחי, ממצא זה הודגם ביחס לאם ולא ביחס לאב, ועשוי להצביע על תפקיד שונה, שאותו ממלאת מערכת ההתקשרות עם האב ומערכת ההתקשרות עם האם בגיל ההתבגרות, בדומה למובא בספרות המחקרית (Guglhör-Rudan, Thönnissen & Walper, 2008) וכפי שנסקור בהרחבה בפרק הדיון. ממצאי המחקר הנוכחי, הראו כי התקשרות בטוחה עם האם תרמה לסגנון עיבוד זהות נורמטיבי, המאופיין בחקירה מועטה וקבלת מחויבות גבוהה. יש לציין, כי ההשערה שעסקה בתרומה של התקשרות להורים לסגנון עיבוד זהות הניחה כי התקשרות בטוחה תתרום לגיבושו של סגנון עיבוד זהות אינפורמטיבי. בניגוד למשוער, ממצאי המחקר מראים כי דווקא סגנון עיבוד זהות נורמטיבי תיווך בין התקשרות בטוחה לתהליכי גיבוש הזהות. בהתאם, מחקר זה מציע כי בניגוד לגיל הילדות, שבו התקשרות בטוחה עם האם מהווה גורם מעודד חקירה, בגיל ההתבגרות התקשרות בטוחה עשויה להתקשר לסגנון עיבוד זהות נורמטיבי המאופיין בחקירה מצומצמת.

ג. **חרדה והימנעות בהתקשרות**- במחקר הנוכחי נמצא כי מדד החרדה בהתקשרות מהווה גורם מצמצם חקירה, בעוד מדד ההימנעות בהתקשרות מהווה גורם מעכב חקירה. ניתן לציין כי מרכזיותם של מדדי ההתקשרות הכללית (חרדה והימנעות) במודל עשויים להצביע על השינוי המתרחש ביחסי ההתקשרות במהלך גיל ההתבגרות והמתואר בספרות המחקרית (Pittman et al., 2010), במהלכו מפחית המתבגר את התלות בדמויות ההתקשרות, ומפתח מודלים רחבים ואינטגרטיביים של יחסי התקשרות. מודלים אלו של יחסי התקשרות נמצאו כגורמים בעלי תרומה משמעותית למדדי גיבוש הזהות השונים.

ד. **סגנון עיבוד הזהות כגורם מתווך**- ממצא חשוב נוסף אשר תואם את השערות המחקר מתייחס לסגנון עיבוד הזהות. סגנון זה נמצא במחקר הנוכחי כגורם מתווך בקשר שבין יחסי התקשרות כלליים, התקשרות להורים, מדדי הספרציה והאינדיווידואציה לבין מדדי גיבוש הזהות. כך נמצא כי מאפייני הקשר עם ההורים תורמים להסבר סגנון עיבוד הזהות של המתבגר. סגנון זה תרם למדדי גיבוש הזהות.

ה. **ההבחנה בין מדדי החקירה השונים** - ממצאי המחקר מחזקים ומחדדים את הידוע עד כה על מדדי החקירה שונים (Luyckx et al., 2008a). כך מחדדים ממצאי המחקר את ההבנה כי חקירה לרוחב, המבטאת חקירה של אופציות זהותיות שונות, מהווה יציאה מהזהות המוכרת אל עבר חשיפה וגילוי של עולמות זהותיים חדשים. לעומת זאת, חקירה לעומק, אשר מהווה אישור נוסף להכרעה זהותית שנתקבלה, נתפסת כגורם אשר מעורר פחות חשש ומבוכה. כמו כן, ממצאי המחקר מדגישים את הצורך בהתייחסות למדד החקירה המהורהרת, המבטא חקירה חוזרת ונשנית וחוסר יכולת או רצון להגיע למחויבות, כמדד בפני עצמו. ממצאי המחקר הנוכחי, מלמדים כי למאפייני הקשר עם ההורים ומדדי ההתקשרות הכללית ישנה תרומה לא רק להנעת תהליך החקירה, אלא גם לוויסות תחושות הפחד והחרדה שתהליך זה מעורר, תחושות אשר עשויות לתרום לתהליכי חקירה מהורהרת.

ממצאי מחקר זה עשויים לתרום גם במישור היישומי ולסייע בתכנון ופיתוחן של תכניות להדרכת הורים ומחנכים העוסקות בגיל ההתבגרות, כמו גם להבנת חשיבותם של סגנונות עיבוד הזהות והגורמים המעצבים אותם, כפי שנסקר בפרק הדיון.